

УДК 94(477) "1991/2011": 332.135 (043.3)

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ 1991 – 2011рр.: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Гарагонич В.В. (Мукачево)

У статті розглянуто історіографічний аспект транскордонного співробітництва та його ролі в євроінтеграційній стратегії України в 1991 – 2011 рр. Особливу увагу приділено здобуткам та упущенням історіографії проблеми дослідження.

Ключові слова: історіографія, євроінтеграція, парадигма, транскордонне співробітництво.

В історіософії незалежної України провідною нині є європейська парадигма. Результатом діяльності гуманітаріїв, сфера діяльності яких налічує аж сорок наукових дисциплін, є не обсяг авторських аркушів і навіть не кількість читачів наукових праць, а думки і дії, до яких вони спонукають. На Загальних зборах Національної академії наук України 21 квітня 2011 р. Голова Верховної Ради України, академік Володимир Литвин наголосив: “Ми втратили навички й уміння стратегічного мислення, самостійного державного мислення. Його просто відбили. Більше того, Україна сьогодні нагадує людину, з якої виїняли душу і мізки. Це дуже небезпечно, оскільки в ХХІ столітті образ країни визначатимуть не населення і території, а визначатимуть люди, їхні світоглядні позиції, їхня поведінка і, відповідно, їхні дії. І це наша відповідальність, оскільки ми продовжуємо рухатися набитою колією і ставимося до наук про суспільство як до неминучого доважку до серйозної науки” [26].

Історія серед своїх гуманітарних сестер має найповажніший вік і найбільший потенціал, через що у перехідний час вона відіграє виняткову роль. В умовах формування сучасної нації та європейської архітектури адекватний пошук свого українського “Я” безумовно потрібно вести на загальноцивілізаційному тлі. Адже ще на початку нашої ери грек Лукіан (120-180 рр.) радив: “Історик у своїй книжці має забути про свою національність” [85, с.69]. З ним перегукується учень Платона Аристотель (384-322 рр. до н.е.), якому належить знаменита фраза: “Платон мені друг, та істина дорожча” [15, с. 127]. “Шукати істину – і легко, і важко, бо вочевидь ніхто не в змозі ні цілком її осягнути, ні зовсім її не помітити, але кожен додає потроху до нашого пізнання природи, і із сукупності всіх фактів складається велична картина”, – ці слова Аристотеля, мабуть, не випадково викарбувані на будівлі Національної академії наук США у Вашингтоні [48, с. 93].

Академік НАН України Валерій Смолій, формулюючи завдання соціогуманітарних наук щодо держави і влади, визначив їхнім головним обов’язком допомогу державі у трансформації суспільства через відтворення реальної картини

суспільних процесів і векторів їхнього руху та підвищення прогностичної функції [104, с. 102-103]. Сьогодні потрібно формувати нові уявлення, нові підходи щодо нашого розвитку, моделювати наш розвиток, наголошує академік Володимир Литвин. У тому числі і не в останню чергу з урахуванням глобальних світових процесів. Це тим більш важливо, що історія цивілізаційного розвитку не знає такого прикладу, щоб за життя одного покоління докорінно змінювалася ситуація, і не в одній державі. І не лише на пострадянському просторі, а в глобальній системі міжнародного співжиття [26].

У поточних дослідженнях картину минулого збіднює лінійний підхід. Збагатити існуюче знання може тільки панорамне бачення, коли подія світиться на фоні вітчизняної та світової мозаїки. Сказане у повній мірі стосується й теоретичної рефлексії транскордонного співробітництва та його місця в євроінтеграційній стратегії України, яке повинно стати об’єктом не лише лінійного, але й інтегрального аналізу. Тобто від вивчення окремих його сторін слід переходити до пізнання цілісних образів [20, с. 182].

Академік-філософ Василь Кремень та історик Василь Ткаченко визначили найважливішими опорними поняттями в усвідомленні історичного поступу осьового компоненту історичної національної самосвідомості уявлення про народ, час, територію та інтерес [62, с. 21, 104-105].

Іншими словами, історія як суспільний процес є життєдіяльністю у просторі та часі людей, які обстоюють власні інтереси. Причому науковий аналіз не мусить “виставляти оцінки” історичним подіям, чим переважно зловживають політичні ідеологи. Наука покликана дати відповідь лише на одне питання – чому так сталося, через сплетіння яких факторів сформувалася рівнодіюча магістрального напрямку суспільного поступу. На жаль, і сьогодні політики трактують історію нашого минулого, накидаючи її на сьогоднішній день. На глибоке переконання Володимира Литвина, науковці повинні відвоювати у політиків право трактувати історію [25].

Запропонований нижче науково-аналітичний огляд літератури з проблематики транскордонного співробітництва та його ролі в євроінтеграційній стратегії України двох останніх десятиліть свідчить про те, що курс на європейську інтеграцію став незмінним і магістральним пріоритетом державної політики незалежної України. Саме євроінтеграційні устремління нашої держави зумовили підвищений інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до набуття Україною власної європейської ідентичності.

Кризовий стан історичної науки на рубежі тисячоліть спонукав до пошуку нових парадигм, здатних підвищувати прогностичну функцію історії. Чимало дослідників сходяться на думці, що євроінтеграція стає внутрішньополітичним феноменом України, своєрідним заміником її національної ідеї, а в історіософії незалежної України беззаперечно домінує європейська парадигма [85, с. 119-120].

Всі притаманні їй компоненти присутні у чималій науковій продукції. Виходячи із досить значних її обсягів, вважаємо за можливе і доцільне зосередитись переважно на колективних працях, монографічних дослідженнях, дисертаційних роботах, навчальних посібниках та окремих публікаціях у фахових виданнях.

Серед перших комплексних досліджень варто назвати монографії В. Кременя, Д. Табачника, В. Ткаченка “Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду” та “Україна: проблеми самоорганізації” [63; 61], В. М. Ткаченка, О.П. Реснта “Україна: на межі цивілізацій: історико-політологічні розвідки”, В. М. Ткаченка, О.П.Реснта, В. М. Головатюка “Україна: проблеми самоорганізації. Начерки новітньої доби” [111; 112].

В останні роки за загальною редакцією В.М.Литвина побачили світ кілька видань комплексного дослідження “Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності”, підготовленого фахівцями НАН України – Інституту історії України та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса [92]. У розділі “Геополітичний вимір України” автори намагаються дати відповідь на питання: “Чи є ефективним і органічним процес швидкого розповсюдження європейських стандартів на колишні країни східного табору?” Робиться також висновок про те, що “важливо не ігнорувати процеси інтернаціоналізації, не намагатися відсторонитися від них, а розуміти їхню логіку і можливості використання. У цьому досвід країн Центральної і Східної Європи для України становить особливу цінність. Нарешті, такий аналіз має бути спрямований на пошук такої моделі взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, яка здатна забезпечити динамічний розвиток суспільства, активне використання

багатоманітних можливостей міжнародної співпраці” [92, с. 956-957].

В оригінальній двотомній колективній монографії “Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики”, підготовленій в Інституті держави і права НАН України (авторський колектив Ю. С. Шемшученко, О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, Т. І. Тарахонич), зроблена спроба порівняльного аналізу сукупності політико-правових інститутів та механізмів країн Вишеградської четвірки та України, під впливом яких перехідні суспільства набувають рис громадянського [94].

У контексті входження України до загальноєвропейського наукового простору і зважаючи на вплив європейської інтеграції та її наслідків для національних наукових систем, ці проблеми розглядаються у монографії “Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір” (за ред. акад. О. С. Онищенка та проф. Б. А. Маліцького) [83].

Помітним явищем став вихід монографії “Україна: політична історія. XX – початок XXI століття”, яка розкриває сутність політичних процесів і явищ, характерних для України впродовж XX-XXI ст. [117]. Її автори цілком справедливо наголошують на тому, що “інтереси енергетичної безпеки України і країн Центральної та Західної Європи багато в чому збігаються.” Проте “для Європейського Союзу безперебійні й прогнозовані поставки газу і нафти набагато важливіші за географічне розширення його економічного і політичного простору шляхом включення в нього української складової”.

Більшість вітчизняного політикуму, принаймні на словах, розглядає європейський інтеграційний вектор як пріоритетний, такий, що найповніше відповідає національним інтересам України. Однак у питанні форм, темпів і способів такої інтеграції незбіг позицій є доволі значним. Крім того, чимало представників політичного класу й широкого загалу громадян віддають перевагу інтеграції в іншому напрямі – в рамках СНД або Єдиного економічного простору (СЄП), зближення з Росією та Білоруссю. Тож Україна стоїть перед вибором: інтегруватися в Європейський Союз і прагматично співпрацювати з країнами пострадянського євразійського простору чи навпаки – співпрацювати з ЄС, але віддати перевагу інтеграції в ініційовані Росією об’єднання пострадянських країн, зокрема, СЄП, Митний Союз тощо, — роблять висновок автори дослідження [117, с.1007]. До речі, В. Литвин вважає, що потрібні не просто поради, потрібні науково обґрунтовані рішення, потрібно визначитися з системою пріоритетів. Нині точаться дискусії, які переважно лежать у політичній площині, що-

до того, чи Україні й далі стояти на розтяжці у зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних зносинах, чи рухатися – чи то в Європейський Союз, чи то в Митний союз, СЕП та на Євразійський простір. В Академії наук є напрацьовані розрахунки – що отримуємо, що втрачаємо в тому чи іншому випадку. Але суспільство про ці розрахунки, зроблені Інститутом економіки під керівництвом Валерія Геєця, фактично не знає. Вони лише інтерпретуються політиками та засобами масової інформації залежно від їхніх політичних уподобань. Широкої суспільної дискусії з цього приводу немає. А вона сьогодні вкрай необхідна. Оскільки вибирає не влада, обирати повинен народ – своє сьогодні і своє майбутнє [25]. Адже доленосні рішення ухвалюють політики, яких одиниці, а жити за ними людям, яких мільйони.

Україні, аби скористатися правом на членство в ЄС, яке Амстердамський договір 1997 р. надає кожній європейській державі, належить пройти доволі тривалий і складний шлях внутрішніх перетворень. Від самої України залежить, чи буде вона відповідати критеріям членства в Європейському Союзі на той час, коли відновиться його спроможність до розширення. Схвалені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені у червні 1993 р. ці критерії передбачають: стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин; наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС; здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу, – констатують дослідники [117, с. 1008].

Поряд з монографічними дослідженнями серед вітчизняних суспільствознавчих праць чільне місце належить і навчальним виданням. Серед них підручник В. М. Литвина “Історія України” [72], де наголошується, що у сфері міжнародних відносин інтереси України поділялися на три основні групи. По-перше, це стратегічні та геополітичні інтереси, які пов'язані з гарантуванням національної безпеки та захистом політичної незалежності. По-друге, економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство. По-третє, регіональні, субрегіональні і локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України. Серед головних напрямів зовнішньої політики держави автор виділяє: розвиток міждержавних двосторонніх відносин, розширення участі в європейському регіональному співробітництві, діяльність в ООН та інших міжнародних організаціях [72, с. 702-703].

Упродовж 1995-2009 рр. побачили світ кілька видань “Політичної історії України” – наукових монографій та навчальних посібників. На особливу увагу заслуговують “Політична історія України” за редакцією В. Танцюри [90], “Політична історія XX століття”, де керівником авторського колективу є В. Салабай [91], “Політична історія України XX століття” (автори А. І. Кудряченко, Г.І. Калінічева, А. А. Костиця) [64] тощо. Дослідники акцентують увагу на XX столітті, оскільки саме воно уможливило для України перетворити її державність з мрії на реальність, а українська нація реалізувала свій історичний шанс поповнити світову спільноту власною державою і активно шукає власне самоствердження у Європі і світі.

Оригінальністю думок, узагальнень, висновків та рекомендацій відзначаються праці сучасних науковців, що аналізують актуальні питання українського державотворення. Серед них В. Андрущенко, В. Горбатенко, М. Михальченко, Ф.Рудич, Ю. Шемшученко та інші. Так, у потужному доробку В. П. Андрущенка виділимо монографію “Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу” [2], де розкрита оригінальна модель правового і морального порядку, що полегшить Україні реалізацію євроінтеграційного курсу. Не можемо обійти увагою і найновіше видання цього ж автора “Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття” [1], назва якого говорить сама за себе. У монографії аналізується перебіг об'єднувачих процесів на теренах Європи, суперечності та перепони на цьому шляху, можливості їх уникнення чи мінімізації засобами навчання та виховання. Третій розділ «Європейський вибір України» тематично дотичний до проблематики нашого дослідження. Україна поважає Гельсінські угоди й дотримується їх, прагне жити в мирі та співдружності з сусідами і всім цивілізованим світом, – наголошує автор монографії – проте означене прагнення аж ніяк не відштовхує Україну від низки геополітичних проблем. Навпаки, воно потребує вирішення їх і у зв'язку з цим утвердження України як держави, котра має суттєвий вплив, як у глобальному, так і в регіональному аспекті. Останнє особливо важливе, оскільки вплив України на розв'язання геополітичних проблем, зокрема європейського простору, дедалі посилюється.

З-поміж численних наукових праць В.П.Горбатенка зацентруємо увагу на монографії “Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика”, що розкриває стратегію і тактику, а також пропонує варіанти соціально-політичного прогнозування майбутнього держави [27]. Вважає різноплановість наукових зацікавлень М.

І. Михальченка. У монографії “Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи” наша країна розглядається як новий, потенційно потужний гравець у Європі, доля якого значною мірою залежить від комплексу об’єктивно-суб’єктивних чинників світового і внутрішнього розвитку [77]. Серед робіт Ф. М. Рудича привертає увагу в контексті нашого дослідження оригінальна праця “Чи багато влади потрібно владі?” [99], де шляхом використання методу порівняльного аналізу показано взаємозалежність інституцій соціально-правової держави та інститутів громадянського суспільства, чимало місця присвячено показу загального й особливого в його розвитку, зокрема, в країнах Центральної та Східної Європи. Виходячи з важливості в євроінтеграційній стратегії України інститутів демократії та верховенства права, не можна обійти увагою фундаментальні праці Ю.С.Шемшученка [122], які загально визнано є помітним кроком у розвитку української правової системи та її адаптації до європейських юридичних норм. У розмаїтті праць з проблем розбудови політичної системи в контексті європейського досвіду привертає увагу робота “Політична система і громадянське суспільство: європейські та українські реалії” за редакцією професора А. І. Кудряченка [93].

З огляду на наші євроінтеграційні устремління важливим є з’ясування сучасних вимірів європейських інституцій у контексті їхнього досвіду для України. Серед робіт, які тематично дотичні до проблематики нашого дослідження, виділимо праці Н. М. Жулканич [40; 39], Г. І. Зеленько [43], Є. Б. Кіш [52; 53], О.М. Лисенка [71], Р. А. Офіцинського [85; 84], С. І. Устича [119]. Так, у монографії Н. М. Жулканич окремих розділ називається “Зарубіжний досвід розвитку аграрних відносин: уроки для України” [40, с. 234-266], де переважно йдеться про здобутки реформування аграрної сфери і земельних відносин у постсоціалістичних країнах – Угорщині, Польщі, Словаччині та Румунії – нових членах ЄС і старих сусідах нашої держави.

Особливої уваги заслуговує науковий доробок доктора історичних наук Є. Б. Кіш, що налічує чимало публікацій, у тому числі кілька монографій, в яких автор обґрунтовує теоретико-методологічні засади євроінтеграційних процесів на регіональному рівні, геополітичну роль нових східних кордонів Євросоюзу, розглядає вплив розширення ЄС на відносини з Центральноєвропейськими країнами. У дебютній в українській історіографії монографії доктора історичних наук Р. А. Офіцинського зроблена спроба з’ясувати суть парадигми “європейська ідентичність”, роль ідеї Європи та її місця в історичному виборі незалежної України.

Монографія С. І. Устича “Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу?” відзначається глибиною роздумів і філософських узагальнень.

Цілком осібне місце в історіографічній науці посідає колективна монографія “Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього”, підготовлена науковцями Інституту європейських досліджень НАН України та інших академічних інститутів, дослідницьких установ та викладачів вищих навчальних закладів (керівник авторського колективу професор А.І.Кудряченко) [114]. Вона є узагальнюючим результатом фундаментальних досліджень актуальних проблем сходження незалежної Української держави в колі європейських країн, аналізу її можливостей, викликів і перспектив. Здійснений на широкому історичному матеріалі ретроспективний аналіз існування й визнання України як європейської держави, дослідження політико-правових, економічних, світоглядних і духовно-культурних засад нинішніх взаємин України з далекими і близькими сусідами по спільному європейському дому, їхнього становлення, трансформації і сучасного стану надають можливість панорамного бачення вітчизняних європерспектив та покликані сприяти формуванню концептуальних засад ствердження нашої держави на європейському континенті.

До речі, у згаданій монографії чи не найповніше представлено історіографію українсько-європейських взаємовідносин, яка, на думку авторів, має прислужитися наступності дослідницьких кроків з тим, щоб підвищити ефективність напрацювань і щоб вони були витребувані та сприяли подальшому і більш успішному сходженню України в європейській сім’ї держав і народів [114, с. 23-81]

Враховуючи євроінтеграційні прагнення нашої країни, останнім часом особливої актуальності й інтенсивності набуває дослідження проблем геополітики та міжнародних відносин. Ця проблематика стала предметом досліджень як окремих науковців, так і авторських колективів академічних інститутів, дослідницьких центрів та вищих навчальних закладів. Зокрема, в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень був реалізований науковий проект “Україна – держави Центральної та Східної Європи у новому геополітичному просторі: варіанти політичної модернізації”.

Не намагаючись охопити неохоплюване, літературу із зазначеної тематики вважаємо за доцільне додатково проаналізувати за такими напрямками: Україна в геополітичному просторі та формування її геостратегічної парадигми і зовнішня політика та міжнародні відносини України в ХХ-ХХІ ст.

Серед перших досліджень в геополітичній царині незалежної України вважається монографія С. Д. Василенко “Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі” та однойменна докторська дисертація [11, 10]. Дослідниця запропонувала концепцію сучасної української геостратегії та обґрунтувала необхідність розвитку двосторонніх зв'язків, зокрема, із державами Центральної та Східної Європи в контексті європейського вибору незалежної України.

Серед перших комплексних робіт з геополітики України заслуговує на увагу монографія М. С. Дністрянського “Україна в політико-географічному вимірі” [34], автор якої з'ясовує теоретико-методологічні засади геостратегії, ключові питання розташування України в контексті територіальних міжнародно-політичних відносин, проблеми організації державної території, становлення та функціонування державних кордонів. Під геополітикою автор має на увазі “сукупність заходів держави, спрямованих на розв'язання засадничих проблем її функціонування як територіально-політичної системи – територіальної стабільності і цілісності, поступального розвитку. Для цього необхідно підтримувати баланс і рівновагу в трьох основних підсистемах, забезпечивши, по-перше, безпеку і оптимальну освоєність державної території, недоторканість державних кордонів; по-друге, оптимально-просторову структуру державно-територіального устрою; по-третє, синтез регіональних позитивних етнокультурних ознак – складової національної ідеї – і загальнонаціональний характер впливу політичних партій. Ці концептуальні положення можуть бути закладені в основу внутрішньої геополітики – встановити такі зв'язки і відношення держави як особливого територіально-політичного утворення з зовнішнім світом, які сприяли б її рівновазі і стабільності” [12, с. 264].

Помітним явищем української історико-політологічної історіографії став вихід колективної монографії “Україна в сучасному геополітичному просторі” за редакцією Ф.М.Рудича [115]. У ній на основі широкої палітри геополітичних концепцій та визначальних наукових підходів світових шкіл геополітики робиться спроба сформулювати модель відносин України з її стратегічними партнерами і, найперше, сусідами та проаналізувати вплив на ці відносини суспільно-політичних факторів.

Монографія доктора економічних наук А.С.Гальчинського “Україна – на перехресті геополітичних інтересів” [17], містить аналіз питань складного комплексу геополітичних прагнень у контексті проголошення та реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Євроінтеграційні устремління України направлені на реалізацію унікальних можливостей її як країни, а також її громадян, що відкриваються завдяки утвердженню нашої європейськості. Головним інструментом євроінтеграції України є її внутрішні перетворення, зміст яких складають три фактори: політичний (розвиток демократичних інститутів для забезпечення верховенства права, свободи засобів масової інформації, дотримання прав людини тощо), економічний (формування конкурентоспроможної ринкової економіки) і правовий (адаптація українського законодавства до законодавства Європейського Союзу).

Принагідно відзначимо, що у вітчизняній історіографії наразі не існує єдиного загальноприйнятого підходу до класифікації літератури євроінтеграційної тематики. Тому в цьому питанні правомірно, вважаємо, спиратись на досвід наших попередників та власне бачення. Отже, наукові праці зі спектру проблем євроінтеграційних прагнень української держави умовно диференціюємо на кілька груп.

Першу з них складають дослідження, в яких знайшли відображення процеси розбудови української державності, модернізації політичної системи та становлення громадянського суспільства в контексті європейського вибору та приділяється певна увага європейській інтеграції. Так, у монографії Ф. В. Барановського “Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу” [8], обґрунтовано концепцію взаємозв'язку та взаємозалежності європейської інтеграції та демократичного розвитку України.

Другу групу становлять дослідження щодо формування української зовнішньої політики, дипломатії, національної безпеки в контексті геополітичної стратегії незалежної Української держави.

Третя група репрезентує науковий доробок з проблем європейської інтеграції загалом [37; 55; 47; 96].

Четверту групу складають наукові дослідження, які охоплюють як окремі аспекти, так і весь комплекс взаємодії України з Європейським Союзом [98; 29; 35; 41; 58; 88; 56; 95; 101].

Наступна група досліджень представлена роботами, що розглядають процес державного управління євроінтеграційними процесами [67; 108].

Окремо варто виділити групу наукових праць вітчизняної соціології, де міститься аналіз результатів моніторингу євроінтеграційних прагнень нашої держави, дається порівняльний аналіз європейського та українського досвіду. Серед цієї категорії робіт виокремимо наступні: “Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження”,

“Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами “Європейського соціального дослідження”, “Соціальні зміни в Україні та Європі (результати “Європейського соціального дослідження 2005-2007 рр.”)” [24; 23; 22].

Значне місце у дослідженні проблематики міжнародного транскордонного співробітництва європейських держав посідають міжнародно-правові питання. У цьому зв'язку привертають увагу праці юриста-міжнародника Г. Г. Диниса, присвячені концептуальним міжнародно-правовим основам транскордонного, а також міжтериторіального співробітництва України з сусідніми європейськими державами у взаємозв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами; питанням формування організаційно-правових та інституційних ефективних механізмів регулювання транскордонного, а також міжтериторіального співробітництва. На думку автора, аналіз сучасного статусу транскордонного співробітництва України з сусідніми державами у взаємозв'язку з макро-, глобалізаційними та інтеграційними процесами свідчить на користь пріоритетності створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів, включаючи євро регіони для здійснення транскордонного співробітництва в якості складової регіональної політики в Україні [31]. Упродовж багатьох років Україна прагне розбудувати і поглиблювати взаємовигідні відносини з партнерами в усьому світі і, найперше, з сусідніми країнами. Хоча зауважимо, що зовнішньо-політична стратегія незалежної України не завжди відзначалась послідовністю і виваженістю. У цій категорії робіт щодо двосторонніх відносин України з європейськими державами виокремимо праці, що стосуються взаємодії з нашими безпосередніми сусідами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією [6; 42; 51; 116; 7; 30; 103; 100; 118].

Важливим компонентом аналітичного огляду літератури є, безперечно, праці державних і політичних діячів та дипломатів України – Л.Кравчука, Л. Кучми, В. Литвина, В. Януковича, А. Зленка, Б. Тарасюка [60; 65; 66; 73; 74; 126; 44; 110]. Вони містять чимало секретів політичної і міжнародної “кухні”, ключів для розуміння багатьох проблем.

На думку британського професора Джона Тоша, однією з причин читання людьми історичних праць є інтелектуальна цікавість до минулого. Суспільство чекає від ученого й інтерпретації, пов'язаної як із сучасністю, так із прийняттям рішень щодо майбутнього [113, с. 131]. Тільки історики володіють необхідною кваліфікацією, щоб подати істинну історичну перспективу і вберегти від шкідливого впливу історичних міфів.

Для історичних праць характерним є поєднання розмаїття літературних форм. Три основні методи – опис, оповідь і аналіз – перебувають у комбінації різними способами. Відсутність чітких правил частково пояснює гігантське багатоманіття дослідницьких тем: не існує єдиної літературної форми, здатної виразити всі аспекти. Дослідники це пояснюють тим, що опис і оповідь в основному служать намаганням відтворити, а аналіз – витлумачити минуле.

Прикордонне співробітництво України з країнами Центрально-Східної Європи 50-80-х рр. минулого століття знайшло певне відображення у науковій літературі [49; 123; 124; 89; 106]. Ці роботи містять великий фактичний матеріал з різних сфер прикордонної співпраці, однак у них практично відсутній критичний аналіз реального стану справ і перспектив співробітництва. Тому варто критично оцінити минуле, співставити його з днем нинішнім, щоб на цій основі краще побачити контури майбутнього транскордонного співробітництва.

Аналіз джерел та літератури свідчить, що нинішня євроінтеграційна стратегія України базується не лише на реаліях і викликах сьогодення, а й на історичних традиціях нашого народу, у тому числі й правових [76, с. 39-40]. Це особливо актуалізує дослідження проблематики правового регулювання транскордонного співробітництва України на шляху до Європи. Хоча проблема правового забезпечення транскордонного співробітництва знайшла певне віддзеркалення у науковій літературі [19; 18; 32; 84; 107], проте ніша вивчення цих питань є далеко не заповненою.

Проблема дослідження процесу формування стратегічного підходу до розвитку взаємодії регіонів України та країн Центрально-Східної Європи після розширення ЄС знайшла певне відображення у працях Степана Віднянського [14], Єви Кіш [52], Надії Мікули [79]. Проте динаміка євроінтеграційних подій вимагає нових досліджень даної тематики.

Різним аспектам діяльності євро регіонів присвятили праці вітчизняні дослідники Іван Артёмов [3], Михайло Лендел, Василь Мікловда, Олександр Жулканич [68], Оксана Чубарь, Валентина Бондаренко [121], Галина Станкова [70], Ігор Студеніков [109], Артур Горбовий, Оксана Степанюк [28], Ігор Ілько, Микола Палінчак, Мирослава Лендель [45] та інші.

Вагоме значення для розробки і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України становить дослідження теорії і практики участі регіонів України у міжрегіональному транскордонному співробітництві. В інтенсивному розвитку транскордонного співробітництва в Центрально-Східній Європі європейські інституції вбачають ефективне зна-

рядя превентивної дії зі зняття напруги та попередження можливих конфліктних ситуацій у відносинах між сусідніми державами. Аналіз наукових розробок з цієї проблематики дозволяє зробити кілька висновків. Насамперед, про все ще недостатню кількість і якість комплексних наукових досліджень з даної тематики. З іншого боку – про наявність значної чисельності публікацій щодо розвитку транскордонного співробітництва і, зокрема, єврорегіонів. У цих дослідженнях виокремлюються роль і значення регіонів у розвитку євроінтеграції, особливості регіональної політики ЄС, проблеми національних меншин у транскордонних взаєминах, дається аналіз інституційних форм транскордонного співробітництва [52, с. 55].

Опрацювання автором статті значної кількості досліджень з питань транскордонного співробітництва України, вивчення проблематики єврорегіонів у вітчизняній та зарубіжній літературі дає підстави стверджувати наступне. По-перше, в значній частині публікацій вітчизняні дослідники ідеалізують досвід українських єврорегіонів. Спрощено характеризуючи їхню діяльність, штучно поєднуючи транскордонну співпрацю міждержавного і міжрегіонального рівнів з благим наміром показати кращий досвід такої транскордонної співпраці України, це в кінцевому результаті призводить до нівелювання як самої проблематики досліджень, так і закладає непорозуміння суттєвих характеристик дії єврорегіонів.

По-друге, впродовж 2003 – 2004 рр. з'являються перші наукові дослідження академічного рівня, в яких не тільки акумулюється досвід єврорегіонів Європи, але і визначаються конкретні проблеми та рекомендації прагматичного характеру щодо їх розбудови в прикордонні України. Цей позитивний “прорив” спричинили видання Інституту регіональних досліджень НАН України і, зокрема, праці Надії Мікули [79; 78].

Докорінні зрушення в геополітичній ситуації на європейському континенті та зміна статусу західних центральноевропейських сусідів України після їх вступу до Європейського Союзу вимагають розробки і втілення принципово нових підходів до розвитку транскордонного співробітництва України взагалі та єврорегіонів зокрема.

Місце і роль єврорегіонів у сучасній системі міжнародних відносин, яка швидко змінюється, потребують глибокого наукового вивчення на основі нових методологічних підходів з урахуванням реалій сьогодення і стратегічної перспективи України, синтезу різноманітних аспектів визначальних тенденцій глобального і регіонального розвитку [52, с. 116].

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій з даної проблематики, питання особ-

ливостей і перспектив функціонування єврорегіонів вивчені недостатньо. Розбудова нової єдиної Європи без роз'єднуючих кордонів зумовлює особливу актуальність і нове звучання проблематики транскордонного співробітництва, яке включає міжрегіональну та прикордонну співпрацю.

Узагальнення досвіду транскордонної співпраці країн-членів ЄС та їх сусідів на всіх рівнях становить важливу базу для реалізації стратегії України щодо вступу до Європейського Союзу.

Розробка справді об'єктивної та концептуально виваженої позиції ЄС щодо України потребує формування вітчизняної наукової школи в її класичному розумінні по вивченню питань кордонів та прикордонних регіонів. Тому за умов нових радикальних змін на європейському континенті в контексті європейської інтеграції на порядок денний постає проблема комплексних наукових досліджень кордонів нашої держави та аналізу питань європейської інтеграції України.

Єврорегіони розглядаються у науковій літературі не лише як модель забезпечення сталого розвитку господарства країн-учасниць, а й як дієвий, ефективний інструмент багатогранного багатовекторного міжнародного співробітництва [3, с. 226]. Зважаючи на це, а також на відсутність комплексних досліджень різних аспектів діяльності єврорегіонів, ми також зробили спробу бодай частково заповнити цю прогалину [21, с. 218-306]. Виявлені нами архівні документи, що вперше вводяться у науковий обіг і проливають додаткове світло на проблему, спонукали нас долучитися до дослідження даної проблематики.

Основною тенденцією сучасного розвитку ТКС є його розширення і поглиблення. Однак реалізація цієї тенденції на практиці не є автоматичною. Значною мірою вона залежить, з одного боку, від політичної волі учасників ТКС, з іншого – від рівня наукового забезпечення та ефективності управління транскордонним співробітництвом.

На думку дослідників, цей висновок підтверджується аналізом наукових та науково-практичних розробок транскордонного співробітництва, велика кількість яких з'явилася за останні десятиліття, у тому числі в Європі. Вони переважно носять описовий характер (містять багатий фактологічний матеріал) або мають вузькоопераціональну спрямованість (що виражається в конкретних практичних завданнях, не завжди підкріплених дієвими механізмами управління та контролю – скажімо, у формі “Декларацій”, “Стратегій”, “Програм” транскордонного співробітництва).

Якщо на початковому етапі розвитку ТКС такі форми аналізу й управління були загалом достатніми, то з інтенсифікацією та ускладненням транскордонного співробітництва вони все менше задовольняють його учасників. Звідси –

непоодинокі оцінки транскордонного співробітництва як недостатньо ефективного чи навіть відверте розчарування в його практичних результатах [114, с. 427; 86].

Як показує практика, транскордонне співробітництво – складний і динамічний об'єкт аналізу й управління, який вимагає застосування сучасних, міждисциплінарних методів дослідження, здатних охопити сутнісні сторони суперечливого явища, забезпечити ефективне корегування його розвитком. Саме аналітичні розробки, що ґрунтуватимуться на цих методах, сприятимуть переходу ТКС від початкового, екстенсивного етапу розвитку до зрілої фази ефективного системного функціонування [119, с. 199].

У вже згадуваній фундаментальній колективній науковій праці Інституту європейських досліджень НАН України “Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього” окрім іншого міститься й аналіз розвитку єврорегіонів. Проте, наприклад, єврорегіону “Буг” присвячено всього один абзац: “З досвіду розвитку інституційних інструментів транскордонного співробітництва єврорегіону “Буг” варто згадати, мабуть, лише створення в рамках єврорегіону Депозитно-кредитного банку в м. Луцьк” [114, с. 427], що не дає цілісної уяви про багатогранну діяльність цього єврорегіонального утворення.

Відзначимо, що різні аспекти функціонування єврорегіону “Буг” досліджували Наталя Белеля, Наталя Павліха, Надія Мікула, Роман Коцан, Олена Бортник та інші науковці. Певний внесок у дослідження діяльності єврорегіонів “Нижній Дунай” і “Верхній Прут” зробили наші колеги-науковці Зіновій Бройде, Володимир Брутер, Сергій Гакман, Надія Мікула, Валерій Мошняга та інші [16, с. 131]. Проте чимало аспектів проблеми не знайшли належного висвітлення.

В умовах реалізації Україною євроінтеграційних устремлінь дослідження ролі транскордонного співробітництва та факторів, які впливають на нього, у тому числі й міграційних, набуває особливої актуальності. Окремі питання цієї проблематики знайшли часткове відображення у працях Михайла Лендела, Єви Ерфан [69], Ольги Мілашовської [80], Валентини Копчак, Степана Копчака [59], Богдана Юськіва [125] та інших дослідників. Однак ніша вивчення проблем трудової й нелегальної міграції та її місця у транскордонному співробітництві є далеко незаповненою.

Питаннями діаспори та її впливу на транскордонну взаємодію плідно займаються як окремі дослідники (Володимир Євтух, Олександр Майборода, Костянтин Бабак, Юдіта Євчак, Михайло Черепаня, Микола Макара), так і цілі наукові інституції (наприклад, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН

України, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”, Інститут дослідження української діаспори при Національному університеті “Острозька академія”) [81, с. 225]. Тема взаємодії держави та діаспори регулярно обговорюється на наукових форумах, метою яких є вироблення механізмів співпраці із співвітчизниками за кордоном, яких розцінюють як потужний державотворчий фактор, а проведення таких заходів як інтегральну частину розвитку взаємовідносин держави та діаспори.

Курс України на євроінтеграцію, її прагнення долучитися до членства у Європейському Союзі, використовуючи для цього найдієвіші й найефективніші форми транскордонного співробітництва, роблять особливо актуальними вивчення і дослідження даної проблематики. Щоправда, ефективність тієї чи іншої форми транскордонного співробітництва не завжди прямо пропорційно пов'язана з її новизною. У квітні 2009 р. в Інституті регіональних досліджень НАН України (м. Львів) відбувся “круглий стіл” на тему: “Розвиток нових форм транскордонного співробітництва”, матеріали якого досить повно розкривають дану тематику. І все ж, не дивлячись на певні здобутки у цій галузі, вивчення нових форм транскордонного співробітництва і можливості використання їх в Україні, зберігає свою актуальність і надалі.

Проблематикою транскордонного співробітництва в Україні в останні роки плідно займаються цілі навчально-наукові установи. Наприклад, в структурі Закарпатського державного університету діє Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень, яким започатковано серію видань “Євроінтеграція: український вимір”, у якій побачили світ понад двадцять наукових праць згаданої тематики. Серед них виокремимо наступні збірники наукових праць, навчальні посібники та монографії: “Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України” (2007 р.) [97], “Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні” (2009 р.) [75], “Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України” (2009 р.) [4], “Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи” (2011 р.) [46], “Концептуальні і правові основи формування європейського освітнього простору” (2011 р.) [5]. Окрім того цей ВНЗ розпочав випуск збірника наукових праць “Геополітика України: історія і сучасність”. Так, зокрема, четвертий випуск збірника за 2011 р., підготовлений спільно з Інститутом транскордонного співробітництва, містить наукові статті, доповіді та повідомлення міжнародної науково-практичної конференції “Ефективність транскордонного співробітництва

через міжнародний моніторинг та координацію дій національних суб'єктів" [36].

Загалом 2011р. був щедрим на нову літературу євроінтеграційної та транскордонної тематики. З її багатоманіття виділимо наступні видання. Це монографія за редакцією О. І. Амоші "Єдина Європа: нові виклики" [38], праці авторів Н.І.Мичко та Н. А. Голова "Европейская система прокуратур" [82], В. В. Колесниченко та Р.О.Бортник "Европейская хартия региональных языков или языков меньшинств: проблемы имплементации в Украине" [57], С. В. Віднянського та А. Ю. Мартинова "Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу" [13], збірник наукових праць "Київські полоністичні студії" [50], О. І. Дікарева та І. М. Алмаші "Стратегії для України: дипломатичні, геополітичні, гео економічні та енергетичні витоки інтеграції" [33] тощо.

Хоча основний наголос в історіографічному огляді зроблено на літературі вітчизняних авторів, проте зазначимо, що зарубіжні дослідники також внесли вагому лепту у вивчення даної проблематики. Звернення до праць наших зарубіжних колег, без сумніву, дає змогу збагатити палітру дослідження даної проблематики поглядами з-за меж України [120]. Так, наприклад, угорський професор Шулі-Закар Іштван присвятив свою ґрунтовну монографію підсумкам 15-річної діяльності Карпатського євро регіону, зацікавленість у підвищенні ефективності якого має і угорська сторона. Резюме українською мовою на 58 сторінках значно розширює діапазон застосування монографії, з-поміж іншого змальовує візії майбутнього, перспективи та можливі сценарії розвитку цього євро регіонального утворення [131].

Знаними зарубіжними фахівцями з проблем розвитку прикордонних регіонів і транс кордонного співробітництва є Реміджіо Ратті, Жан-Пол Ленер, Дж. Деллі Зотті, Жасмінна Клойчник. Аналіз вітчизняних та зарубіжних літературних джерел дозволяє виокремити найактивніших дослідників транс кордонної тематики з Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Серед польських дослідників назвемо Славоміра Ребіца, Пйютра Гелінскі, Гжегожа

Громадзкі. Словацька транс кордонна школа представлена іменами Александра Дулеби, Владіміра Бенча, Мар'яна Гайдоша, Анжели Клайзнер, Станіслава Конечні, Петра Вагнера, Вероніки Пулішової, Іво Самсона. Помітний внесок у дослідження згаданої тематики зробили угорські вчені Іштван Шулі-Закар, Мігай Томорі, Оршоя Мілован, Атілла Папп, Чілла Фединець. Румунську історіографію проблеми представляють Любов Горват, Корнел Град, Константин Васіле Цока, Іоан Хорга, Олександр Іліеш та багато інших.

Серед зарубіжних дослідницьких установ ефективною і результативною виділяються здобутки Дослідницького центру Словацької асоціації зовнішньої політики (ДЦ САЗП). В його активі – фундаментальне дослідження із чотирьох видань різних аспектів діяльності Карпатського євро регіону [130; 128; 127; 129].

Питання двосторонніх і багатосторонніх транс кордонних відносин розглядаються і на сторінках часопису "Medzinarodne Otazky", який видає ДЦ САЗП. Серед найновіших публікацій цієї інституції – ряд праць, тематично дотичних до нашого дослідження. Це "Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин" [32], "Україна. Безпековий вимір східного сусіда Словаччини" [102], "Бар'єри та можливості туристичного розвитку між Словаччиною та Україною" [54], "Амбіції та очікування Східного партнерства" [9].

Отже, історіографічний огляд питань транс кордонного співробітництва та його місця в реалізації євроінтеграційної стратегії України дозволяє зробити висновок про те, що цей процес розглядається переважною більшістю вітчизняних та зарубіжних науковців як об'єктивний, хоча й суперечливий, і супроводжується як факторами прискорення, так і гальмування. Аналіз розглянутих наукових напрацювань засвідчує певні успіхи українських науковців та їх закордонних колег у вивченні згаданої проблематики з використанням при цьому різних методологічних принципів і підходів. Проте і наступним поколінням науковців роботи у цій царині вистачить надовго.

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття: монографія / В. П. Андрущенко. - К.: Знання України, 2011. - 1099 с.
2. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. – К.: Атлант ЮЕМСі, 2006. – 498 с.
3. Артёмов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навч. посіб. / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 384 с. – (Серія "Євроінтеграція: український вимір". Вип. 7).
4. Артёмов І. В. Транс кордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с.

5. Артёмов І. В., Ващук О. М. Концептуальні і правові основи формування європейського освітнього простору: Навч. посібн. / За ред. Ф. Г. Ващука, В. І. Лугового. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 568 с. – (Серія “Євроінтеграція: Український вимір”. Вип. 17).
6. Бабак О.І. Українсько-польські відносини (від 1980-х років до 2005 р.) / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка / [відп. ред. В.М. Даниленко]. – Кіровоград, 2005. – 142 с.
7. Балян А. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / А. Балян; НАН України, Ін-т регіон. досліджень, Закарпат. ін-т агропромислового виробництва УААН. – Ужгород: Ліра, 2005. – 320с.
8. Барановський Ф.В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: монографія /Ф.В. Барановський; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім.І.Ф.Кураса. – Луганськ: Елтон – 2, 2007. – 407 с.
9. Білчак Владімір. Амбіції та очікування Східного партнерства. – Братіслава- Київ, 2011. – 92 с.
10. Василенко С. Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Василенко Світлана Дмитрівна. – О., 2001. – 390 с.
11. Василенко С.Д. Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі / С.Д. Василенко. – О.: ОДМА, 2000. – 206 с.
12. Вегеш М. Основи політології / Микола Вегеш, Юрій Остапеч. – Ужгород, 2003. – 422 с.
13. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об’єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу/ С.В.Віднянський, А.Ю.Мартинов. - 2-вид., доп. і перероб. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2011. – 395 с.
14. Віднянський С. Україна в європейському геополітичному просторі: проблеми та перспективи інтеграції / Степан Віднянський // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр.; [відп. ред. С. В. Віднянський]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – Вип. 18. – С. 247-254.
15. Всемирная история экономической мысли: в 6 т. / МГУ им. М.В. Ломоносова; [редкол.: В.Н. Черковец (гл. ред.) и др.]. – М.: Мысль, 1987. – Т. 1. – 607 с.
16. Гакман С. М. Єврорегіон “Верхній Прут” у контексті транскордонного співробітництва України, Республіки Молдова та Румунії / С.М. Гакман // Вісник Держкомнаціміграції України. – 2002. – № 2. – С. 122-131.
17. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А.С. Гальчинський. – К.: Знання України, 2002. – 180 с.
18. Гарагонич В. В. Актуальні питання правового регулювання транскордонного співробітництва в Україні / В. В. Гарагонич // Шості юридичні читання: матеріали Міжнар. наук. конф., 22-23 квіт. 2010 р. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 309-311.
19. Гарагонич В.В. Становлення, правове оформлення та еволюція міжрегіонального співробітництва України та країн Центральної та Східної Європи (1991–2004 рр.) / В.В. Гарагонич // П’яті юридичні читання: матеріали Міжнар. наук. конф., 23–24 квіт. 2009 р. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 398-401.
20. Гарагонич В.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України (1991-2011 рр.): теоретико-методологічні засади дослідження / В. В. Гарагонич // Гілея: наук. вісн: зб. наук. пр. – К.: ВІР УАН, 2011. – С. 180-187. – (Спецвипуск).
21. Гарагонич В.В. Транскордонне співробітництво України: мости через кордони: монографія / В.В.Гарагонич. – Ужгород: Карпати, 2011. – 432 с.
22. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі (результати “Європейського соціального дослідження 2005–2007 рр.”) / Є. Головаха, А. Горбачик. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 111 с.
23. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами “Європейського соціального дослідження” / Є. Головаха, А. Горбачик. – К.: ІС НАНУ, 2008. – 132 с.
24. Головаха Є. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження / Є. Головаха, А. Горбачик, Н. Паніна. – К.: ІС НАНУ, 2006. – 142 с.
25. Голос України. – 2011. – 15 квіт.
26. Голос України. – 2011. – 23 квіт.
27. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика: монографія / В.П.Горбатенко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К.: Генеза, 2006. – 395 с.
28. Горбовий А.Ю. Особливості функціонування єврорегіонів як форми транскордонного співробітництва / А.Ю. Горбовий, О.М. Степанюк // Функціонування єврорегіонів в умовах трансформаційної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2009 р. – Чернівці, 2009. – С. 23-26.

29. Горенко О.М. Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуально-історичні підходи та політична практика / О.М. Горенко; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2007. – 376 с.
30. Гузинець Ю. І. Етнополітичний аспект угорсько-українських міждержавних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.05 / Ю. І. Гузинець. – К., 2008. – 16 с.
31. Динис Г. Концептуальні основи транскордонного співробітництва України з сусідніми європейськими державами: міжнародно-правовий аспект // Наукові записки “Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України”. Серія “Політичні науки”. – Острог: Видавництво національного університету “Острозька академія”. – Випуск 4. – 2010. – С. 20-39.
32. Динис Г. Сучасний статус та перспективи відносин між Україною та Вишеградською групою: міжнародно-правовий механізм / Георгій Динис // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / [упоряд.: Вероніка Пулішова, Томаш Стражай]. – Братислава, 2010. – С. 154-157.
33. Дікарев О.І., Алмаші І.М. Стратегії для України: дипломатичні, геополітичні, гео економічні та енергетичні витоки інтеграції: монографія / О. І.Дікарев, І. М. Алмаші. – Ужгород: Карпати, 2011. – 408с.
34. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі / М.С. Дністрянський / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л.: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 310 с.
35. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: Аналітичні оцінки / Нац. ін-т стратегічних досліджень (Закарпатський філіал), Фонд ім. Фрідріха Еберта; [В.І. Андрійко (редкол.)]. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. – 134 с.
36. Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію дій національних суб'єктів. Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць. Вип. 4. – Ужгород: ЗакДУ, 2011 – 317 с.
37. Європейська інтеграція і транскордонне співробітництво країн Чорноморського басейну: монографія / В.І. Топіха, В.В. Лагодієнко, І.В. Гончаренко та ін. – Миколаїв: МДАУ, 2007. – 300 с.
38. Єдина Європа: нові виклики: монографія / Держ. вищ. навч. закл. “Національний гірничий у-т”, м.Дніпропетровськ; Вища банківська школа, м. Вроцлав; наук. ред. О. І. Амоша. – Д.: Національн. гірничий у-т, 2011. – 285 с.
39. Жулканич Н. М. Аграрні перетворення в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ –початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Н. М. Жулканич. – К., 2009. – 40 с.
40. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.): монографія / Н. М. Жулканич. – Ужгород: Карпати, 2008. – 408 с.
41. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики): монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький: ХНУ, 2008. – 311 с.
42. Зеленько Г. І. “Навздогінна модернізація”: досвід Польщі та України / Г. І. Зеленько. – К.: Критика, 2003. – 216 с.
43. Зеленько Г. І. Україна і Польща: моделі політичної модернізації: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Зеленько Галина Іванівна. – К., 2001. – 190 с.
44. Зленко А.М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: виступи, промови, інтерв'ю, статті / А.М. Зленко. – К.: Преса України, 2001. – 369 с.
45. Ілько Ігор. Карпатський єврорегіон як модель регіонального співробітництва у Центральній і Східній Європі / Ілько Ігор, Палінчак Микола, Лендєл Мирослава. – Ужгород, 1998. – 43 с.
46. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф. Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с.
47. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: монографія / Манжола В.А., Муравйов В.І., Філіпенко А.С. та ін.; [Л.В. Губерський (ред.)]/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2007. – 320 с.
48. Історія економічних учень: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
49. Калениченко П. М. Граница дружби и мира: О советско-польском приграничном сотрудничестве. 1956–1979 / П. М. Калениченко, В. П. Колесник. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 159 с.
50. Київські полоністичні студії / Т. ХVІІІ. – К.: Університет “Україна”, 2011. – 544 с.
51. Кіндрат К. Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть / К. Кіндрат, С. Трохимчук / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин; [наук. ред. М. З. Мальський]. – Л., 2002. – 112 с.
52. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: монографія / Є. Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.

53. Кіш Є. Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991–2007 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра істор. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / Кіш Єва Бернатівна. – Ужгород, 2008. – 36 с.
54. Клайзнер Анжела, Пересічний Михайло. Бар’єри та можливості туристичного розвитку між Словаччиною та Україною / Анжела Клайзнер, Михайло Пересічний – Пряшів, 2011. – 38 с.
55. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / Ковальова О. О.; Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. – К., 2003. – 340 с.
56. Ковальова Т. М. Комплексна статистика наукових досліджень на шляху інтеграції України в ЄС: монографія / Т. М. Ковальова. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2008. – 240 с.
57. Колесниченко В. В., Бортник Р. О. Европейская хартия региональных языков или языков меньшинств: проблемы имплементации в Украине / В. В. Колесниченко, Р. О. Бортник. - Изд. 2-е доработ. – К.: ООО “АРС ПРИНТ”, 2011. – 332 с.
58. Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу / В.В.Копійка; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – 253 с.
59. Копчак В.П. Население Закарпатья за 100 лет. Статистико-демографическое исследование / В. Копчак, С. Копчак. – Львов, 1977. – 200 с.
60. Кравчук Л.М. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми / Л.М. Кравчук. – К.: Століття, 2002. – 392 с.
61. Кремень В. Г. Україна: проблеми самоорганізації: в 2 т. / В. Г. Кремень, Д. В. Табачник, В.М. Ткаченко. – К.: Промінь, 2003. – Т. 1. – 383 с.
62. Кремень В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Кремень, В. Ткаченко. – К.: Видавн. центр “Др. Ук.”, 1998. – 448 с.
63. Кремень В.Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В.Г. Кремень, Д.В.Табачник, В.М. Ткаченко. – К.: “ARC-UKRAINE”, 1996. – 793 с.
64. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття: підруч. для студ. вищ. навч. закладів / А.І.Кудряченко, Г. І. Калінічева, А. А. Костиця; Міжрегіон. акад. управління персоналом. – К.: МАУП, 2006. – 696 с.
65. Кучма Л.Д. Україна – не Росія / Л.Д. Кучма. – М.: Издательский дом “Время”, 2003. – 560 с.
66. Кучма Л.Д. Україна – не Росія. Повернення в історію / Л.Д. Кучма. – М.: Издательский дом “Время”, 2004. – 128 с.
67. Лавренчук А. О. Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Лавренчук Андрій Олександрович. – К., 2004. – 202 с.
68. Лендел М. А. Єврорегіони у транскордонному співробітництві: досвід країн ЄС та можливості трансформації його в Україні / М. А. Лендел, В. П. Мікловда, О. М. Жулканич // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія / В. П. Мікловда, М. А. Лендел, С. С. Слава, С. В. Сембер та ін. – Ужгород: Карпати, 2006. – С. 42-66.
69. Лендел М. А. Проблеми транскордонного співробітництва у сфері трудової міграції крізь призму розширення ЄС / М. А. Лендел, Є. А. Ерфан, Т. В. Подгорецька // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія. / В. П. Мікловда, М. А. Лендел, С. С. Слава, С. В. Сембер та ін. – Ужгород: Карпати, 2006. – С. 157-175.
70. Лендел М. А. Роль Карпатського єврорегіону у транскордонному співробітництві / М. А. Лендел, Г. В. Станкова // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія / В. П. Мікловда, М. А. Лендел, С. С. Слава, С. В. Сембер та ін. – Ужгород: Карпати, 2006. – С. 89-104.
71. Лисенко О. М. Становлення та функціонування органів державної влади України в контексті євроінтеграційних процесів (1991–2004 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / О. М. Лисенко. – К., 2006. – 20 с.
72. Литвин В. М. Історія України: підручник / В. М. Литвин. [відп. ред. акад. НАН України В. А. Смолій]. – 2-ге доопрацьов. та доп. вид. – К.: Наук. думка. – 2008. – 815 с.
73. Литвин В.М. Служити живому життю народу / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім “Лі-Терра”, 2004. – 448 с.
74. Литвин В.М. Україна: Європа чи Євразія? / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім “Лі-Терра”, 2004. – 512с.
75. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І. В. Артьомов, В.Д.Бакуменко, В. Д. Бондаренко та ін.] – Ужгород: Ліра, 2009. – 656 с.
76. Михайло Драгоманов: автожиттєпис / [уклад.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко]. – К.: Либідь, 2009. – 444 с.
77. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 488 с.
78. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Мікула Н. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

79. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Надія Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
80. Мілашовська О. І. Регіональна політика соціального-економічного розвитку прикордонних територій (на матеріалах Карпатського регіону): монографія / О. І. Мілашовська. – Ужгород: Карпати, 2008. – 512 с.
81. Мушинка М. III Міжнародна наукова конференція “Проблеми дослідження української діаспори” / Микола Мушинка // Український історичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 225–227.
82. Мычко Н. И. Европейская система прокуратур / Н. И. Мычко, Н. А. Голова. – Донецк: Изд-во “Ноулидж”, 2011. – 487 с.
83. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір / [за ред. акад. НАНУ О.С. Онищенко, д-ра екон. наук, проф. Б. А. Маліцького]. – К., 2007. – 680 с.
84. Офіцинський Р. А. Державотворчий процес в Україні 1991–2004 років (на матеріалах періодики Заходу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра істор. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Р. А. Офіцинський. – Ужгород, 2006. – 36 с.
85. Офіцинський Р. А. Політичний розвиток незалежної України (1991–2004) в аспекті європейської ідентичності (на матеріалах періодики Заходу): монографія / Р. А. Офіцинський. – К.: Ін-т історії України НАН України. – Ужгород: Гражда, 2005. – 468 с.
86. Панорама. – 2010. – 28 жовт.
87. Панченко Ж. О. Геополітичне позиціонування України в процесах євроінтеграції: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Панченко Жанна Олегівна. – К., 2006. – 212 с.
88. Писаренко С. М. Організаційно-економічний механізм реалізації регіональної політики Європейського Союзу / С. М. Писаренко; НАН України, Ін-т регіон. досліджень. – Л.: ІРД НАН України, 2002. – 80 с.
89. Плоды братского единения / И. М. Гранчак, П. И. Халус, Г. И. Шманько и др. – Ужгород: Карпати, 1980. – 224 с.
90. Політична історія України: посібник / С. О. Бондарев, В. П. Горбатенко, В. А. Греченко та ін. – К.: Видавн. центр “Академія”, 2002. – 488 с.
91. Політична історія ХХ століття: навч. посіб. / В.Ф. Салабай, Л.О. Панчук, Я.А. Титаренко та ін.; Київ. нац. екон. ун-т. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 376 с.
92. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін.; гол. ред. В. М. Литвин. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 988 с.
93. Політична система і громадянське суспільство: європейські та українські реалії / А. І. Кудряченко (заг. ред.). – К.: НІСД, 2007. – 396 с.
94. Принципи верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія: у 2 кн. / Ю. С. Шемшученко, О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук та ін.; [Ю. С. Шемшученко (заг. ред.)]; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К.: Юрид. думка, 2008. – Кн. 1. – 800 с.
95. Про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом: Парламентські слухання, 20 листоп. 2002 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань європейської інтеграції / О. В. Кулаков [підгот.]. – К.: ЦТІ “Енергетика та електрифікація”, 2003. – 254 с.
96. Прокопенко Л. Л. Розвиток регіонального співробітництва України в контексті європейської інтеграції: монографія / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, І. Д. Шумляєва; Нац. академія держ. упр-ня при Президентові України, Дніпропетров. регіон. ін-т держ. упр. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2008. – 132 с.
97. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.) / Відп. ред. І. В. Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с.
98. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами / І. Бураковський, В. Мовчан, О. Вітер та ін.; Ін-т регіон. та євроінтеграційних досліджень “Євро Регіо Україна”; [редкол.: І. Солоненко (відп. ред.) та ін.]. – К.: К.І.С., 2004. – 360 с.
99. Рудич Ф. М. Много ли власти нужно власти? Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ и Балтии, Центральной и Восточной Европы: монография / Ф. М. Рудич; НАН Украины; Ин-т политич. и этнонац. исследований им. И. Ф. Кураса. – К.: Наук. думка, 2009. – 303 с.
100. Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. – Сату-Маре, 1999. – 578 с.
101. Рябчук М. “Четверта свобода”: вільний рух людей між Україною та Європейським Союзом – проблеми і перспективи / М. Рябчук. – К.: Вид-во К.І.С., 2006. – 84 с.
102. Самсон Іво. Україна. Безпековий вимір східного сусіда Словаччини / Іво Самсон. – Братіслава, 2011. – 172 с.

103. Сергієнко Т. С. Українсько-словацькі відносини: формування системи міждержавного співробітництва (1990-ті роки): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Сергієнко Тетяна Степанівна. – К., 2003. – 266 с.
104. Смолій В. Наука і влада / В. Смолій // Президент. – 2000. – С. 102-103.
105. Снігир О. В. Україна у геополітичних концепціях Європейського Союзу: динаміка “об’єкт-суб’єктивних” відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 21.00.01 / О.В.Снігир. – К., 2004. – 16 с.
106. Сотрудничество общественных организаций стран социализма / И. Н. Мельникова, П. П. Брицкий, С.В.Виднянский и др. – К.: Наук. думка, 1983. – 271 с.
107. Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва: матеріали Міжнар. конф., м. Київ, Верховна Рада України, 7-8 квіт. 2010 р. – К.: ІПО. – 69 с.
108. Сторожук Р. П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Сторожук Руслан Петрович. – О., 2007. – 237 с.
109. Студенніков Ігор. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України / Ігор Студенніков // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр. / [відп. ред. С. В. Віднянський]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип. 15. – С. 309-322.
110. Тарасюк Б. Зовнішня політика незалежної України: підсумки та перспективи / Б. Тарасюк; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Наук. б-ка; [редкол.: І. Вакарчук та ін.]. – Л., 2006. – 27 с.
111. Ткаченко В. М. Україна: на межі цивілізацій: історико-політологічні розвідки / В. М. Ткаченко, О.П.Реєнт; НАН України, Ін-т історії України. – К., 1995. – 159 с.
112. Ткаченко В.М. Україна: проблеми самоорганізації: начерки новітньої доби / В. М. Ткаченко, О.П.Реєнт, В. М. Головатюк. – К., 1996. – 104 с.
113. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка / Тош Д.; пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2000. – 296 с.
114. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / [за ред. д-ра іст. наук, проф. А. І. Кудряченка]. – К.: Фенікс, 2009. – 544 с.
115. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. монографія / [за ред. Ф.М. Рудича]. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.
116. Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Краківська пед. акад. імені Комісії Едукації Народової; [відп. ред. П.М.Чернега]. – К., 2002. – 312 с.
117. Україна: політична історія. ХХ–початок ХХІ ст. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
118. Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: зб. наук. праць / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Чернів. облдержадмін., Канадський Ін-т укр. студій, Ун-т Альберти, Буковин. політологічний центр, Чернів. обл. рада, Сучавський ун-т ім. Штефана Великого, Молдовський держ. ун-т / [редкол.: В. І. Андрійко та ін.]. – Чернівці: Букрек, 2006. – 430 с.
119. Устич С. І. Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу?: монографія / С.І.Устич. – Ужгород: Карпати, 2010. – 328 с.
120. Хофман Лутц. Україна на шляху до Європи / Хофман Лутц, Мьоллерс Феліцітас; пер. з англ. А.Гур’янової. – К.: Фенікс, 2001. – 336 с.
121. Чубарь О. Г. Досвід функціонування єврорегіонів на території України / О. Г. Чубарь, В. М. Бондаренко // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія / В.П.Мікловда, М. А. Лендел, С. С. Слава, С. В. Сембер та ін. – Ужгород: Карпати, 2006. – С. 67-86.
122. Шемшученко Ю. С. Конституційні права, свободи і обов’язки людини і громадянина в Україні / Ю.С.Шемшученко, Н. І. Карпачова, Т. А. Костецька та ін.; [Ю. С. Шемшученко (ред.)] / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К.: Юрид. думка, 2008. – 251 с.
123. Шманько Г. И. Дружба между людьми – дружба между народами / Г. И. Шманько, П. Ю. Студеняк. – Ужгород: Карпати, 1984. – 128 с.
124. Шманько Г. І. Міцна як криця / Г. І. Шманько. – Ужгород: Карпати, 1975. – 176 с.
125. Юськів Б. М. Політологічне бачення міжнародної трудової міграції / Б. М. Юськів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 3. – С. 100–104.
126. Янукович В.Ф. Україні далі жити: статті, виступи, роздуми / В.Ф. Янукович. – К.: Дизайн Принт, 2008. – 305 с.
127. Carpathian Euroregion: Prospects for Economic Trans-border Co-operation. Presov-Uzhgorod. – 2001. – 91 p.
128. Role of the Carpathian Euroregion in Confronting Its Minority Agenda. Presov-Uzhgorod. – 2001. – 118 p.

129. Role of the Carpathian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. Presov-Uzhgorod. – 2001. – 66 p.
130. Role of the Carpathian Euroregion in Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Presov-Uzhgorod. – 2001. – 82 p.
131. Süli-Zakar István. Kárpátok eurorégió: 15 év a határokon átvívelő kapcsolatok fejlesztéséért. – Debrecen, 2008. – 502 n.

РЕЗЮМЕ

ТРАНСГРАНИЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ УКРАИНЫ 1991 – 2011 гг: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Гарагонич В.В. (Мукачево)

В статье рассмотрены историографический аспект трансграничного сотрудничества и его роли в евроинтеграционной стратегии Украины в 1991 – 2011 гг. Особое внимание уделено достижениям и упущением историографии проблемы исследования.

Ключевые слова: историография, евроинтеграция, парадигма, трансграничное сотрудничество.

SUMMARY

CROSS-BORDER COOPERATION IN THE EUROPEAN INTEGRATION STRATEGY OF UKRAINE'S 1991 – 2011: HISTORIOGRAPHY ASPECT

V. Harahonych (Mukachevo)

The article considers the historiographical aspect of cross-border cooperation and its role in the European integration strategy of Ukraine in 1991-2011 he was special attention paid to the achievements and omissions historiography research problems.

Keywords: Historiography, European integration, paradigm, cross-border cooperation.